

Varijacije unutar radikalne desnice: komparativna analiza programa radikalno desnih stranaka u Zapadnoj i Istočnoj Europi

Vedran Obućina

Zagreb, Hrvatska

v_obucina@yahoo.com

SAŽETAK Glavni je cilj ovoga rada prepoznati varijacije unutar radikalne desnice u suvremenoj Europi, kako bi se terminologija koja je u upotrebi što jasnije definirala i olakšala istraživanja fenomena radikalno desnih stranaka. U radu su korištene komparativne metode analiziranja sadržaja glavnih strateških dokumenata i sekundarne literature vezane za četiri radikalno desne stranke u Europi – Flamanski interes, Austrijsku slobodarsku stranku, Stranku Velika Rumunjska i Nacionalni savez napada. Kao varijable u istraživanju uzeti su: nacionalizam, vrijednosne dimenzije, odnosi prema imigraciji i integraciji, ekonomska situacija u vrijeme prvoga značajnijeg uspjeha na izborima te osobine izbornoga sustava. Rad je pokazao kako varijacije koje se pojavljuju unutar odabranih varijabli ne dopuštaju parcijalno promatranje radikalne desnice samo prema prirodi stranaka u Zapadnoj Europi, nego se u obzir moraju uzeti i specifičnosti radikalne desnice u postkomunističkoj Europi. Zamjetne su razlike u poimanju nacionalizma, integracije i imigracije, pa bi se te varijacije morale uzimati u obzir prilikom općega okvira izučavanja radikalne desnice. Rad otvara i dodatni prostor istraživanja i propitivanja navedenoga fenomena, kao i kolektivnoga evoluiranja prirode nacionalizma u Europi.

Ključne riječi: radikalna desnica, nacionalizam, imigracija, integracija, izborni sustavi.

Primljeno: ožujak 2009.

Pribvačeno: rujan 2009.

1. Uvod

Terminološke sličnosti i razlike od temeljnoga su značenja za proučavanje, objašnjavanje i praktičnu upotrebu saznanja u političkoj znanosti. Standardna varijabla i osnovna dimenzija međudnosa aktera u političkoj areni upravo su ljevica i desnica. Ljevica i desnica glavni su semantički oblik organiziranja biračkih percepcija i prostor izražavanja političkih vrijednosti, stavova i mišljenja. Tijekom vremena ideologiju su nadopunili novi politički sadržaji koji uključuju lijevo-desnu

Copyright © 2009 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Institute for Social Research in Zagreb
Sva prava pridržana – All rights reserved

(samo)identifikaciju, povezani su sa sposobnošću razlikovanja lijevoga i desnoga, razumijevanju ljestvice lijevo-desno, izlaska na izbore, kao i sposobnošću konceptualizacije (Jacoby, 1991.; Čular, 1999.). Stoga je i značenje lijevoga, odnosno desnog, važno predstaviti na pravi način kako se ne bi uniformiralo značenje koje je jednostrano, te pogrešno tumačili procesi koji se odvijaju na političkim scenama država nacija.

Desnica je stari povijesni pojam koji je nastao u Francuskoj nakon revolucije 1789. godine. Prilikom održavanja prve Nacionalne skupštine monarhisti su sjedili s desne strane, pa su se počeli nazivati desničarima. Takav je opis ostao sve do današnjih dana kada se zbog neprestane transformacije političkih stranaka događaju dodatne promjene u svakodnevnom političkom procesu. Ideologije više nisu ključne u “*catch-all*” usmjerenju političkih stranaka, nego glasovi koji se dobivaju na temelju sve većega populizma i pragmatizma. S druge strane, od osamdesetih godina prošloga stoljeća jača radikalna desnica koja se pojavljuje i pod nazivima – ekstremna, krajnja ili populistička desnica (Betz, 1994.; Kitschelt, 2007.; Mudde, 2007.; Norris, 2005.).

U ovom radu prikazat će se razlike u programima i djelovanjima uvjetno nazvano “zapadnih”, odnosno “istočnih”, radikalno desnih stranaka, te će se komparirati manifesti i slični strateški dokumenti na temelju ključnih varijabli. Cilj je rada pokazati koliko je radikalna desnica varijabilan pojam u Europi.

2. 0 radikalnoj desnici

Opće osobine radikalne desnice prilično su dobro opisane. Slijedeći Kitschelta možemo reći da se u radikalnoj desnici formiraju grupe koje tvore ekskluzivnu definiciju članstva u kojoj pojedinci postaju autoritarne ličnosti s grupnim obvezama i subordinarnom disciplinom (Kitschelt, 2007.). Kitschelt promatra značajne uspjehe radikalno desnih stranaka na izborima i zaključuje da je trenutak najveće podrške tim strankama u vrijeme značajnih ekonomskih prekretnica u državi. Tada radikalno desne stranke u svojim programima naglašavaju socio-ekonomski moment projicirajući krivnju na *mainstream* stranke i preuzimajući jednim dijelom ulogu antisistemske stranke, da bi, vrlo skoro, ponovno preuzele kompetitivnu i sistemsku ulogu kao i druge stranke u stranačkoj areni. Mudde (2007.) i Carter (2005.) s pravom zaključuju da treba početi od širih definicija radikalnih desnih stranaka. Stranke mogu biti u istoj političkoj obitelji, mogu se integrirati na europskoj razini i stvarati *clustere* ideologija, međutim one su sve na svoj način i prije svega nacionalne stranke s vrlo specifičnim razlozima djelovanja. Stoga ovdje treba slijediti definiciju koju je dala Elizabeth Carter (2005.), a koja smatra da radikalno desne stranke ili eksplicitno odbacuju demokraciju (bez obzira na njihove stavove o ksenofobiji i rasizmu) ili prihvaćaju demokraciju, ali stvaraju ksenofobnu mobilizaciju protiv imigranata i kulturalistički insistiraju na dominantnoj nacionalnoj kulturnoj paradigmati koja bi trebala biti obvezna za sve građane.

Pronalaženje definicije radikalno desnih stranaka koja bi odgovarala svim proučavateljima još nije postignuto. Upravo stoga u literaturi se koriste čak 23 termina: *ekstremna desnica* (Schain et al., 2002a.; Perrineau, 2001.; Hainsworth, 2000a.; Ignazi, 1994.; Pfahl-Traughber, 1993.; Stouthuysen, 1993.), *krajnja desnica* (Jungerstam-Mulders, 2003.; Roxburgh, 2002.; Marcus, 2000.; Cheles et al., 1995.), *radikalna desnica* (Ramet, 1999a.; Minkenberg, 1998.; Kitschelt i McGann, 1995.; Merkl i Weinberg, 1993.), *desnica* (Betz i Immerfall, 1998.; Hockenkos, 1993.), *radikalni desni populizam* (Zaslove, 2004a.; Betz, 1994.), *desni populizam* (Eismann, 2002.; Decker, 2000.; Pfahl-Traughber, 1994.), *nacionalni populizam* (Backes, 1991.; Taguieff, 1984.), *novi populizam* (Lloyd, 2003.; Taggart, 1995.), *neopopulizam* (Betz i Immerfall, 1998.), *ekskluzionistički populizam* (Betz, 2001.), *ksenofobni populizam* (DeAngelis, 2003.), *populistički nacionalizam* (Blokker, 2005.), *etnonacionalizam* (Rydgren, 2004a.), *antiimigrantske stranke* (Gibson, 2002.; Fennema, 1997.), *nativizam* (Fetzer, 2000.), *rasizam* (MacMaster, 2001.; Husbands, 1988.; Elber i Fennema, 1993.), *rasistički ekstremizam* (Mudde, 2005.), *fašizam* (Ford, 1992.; Laqueur, 1996.), *neofašizam* (Fenner i Weitz, 2004.; Karapin, 1998.; Cheles et al., 1991.), *postfašizam* (Mell, 2002.), *reakcionarni tribalizam* (Antonio, 2000.), *integralizam* (Holmes, 2000.) i *antistranačje* (Belanger, 2004.). Oksfordski rječnik politike (2003.:455) objašnjava radikalne stranke kao one koje su u 19. stoljeću promovale pravo glasanja, građanske slobode, socijalna prava. U 20. stoljeću radikalnima se nazivaju one političke skupine i stranke koje su se ponašale antisistemske ili su bile barem u opoziciji prema uvriježenom poretku. Radikalno označava s jedne strane potrebu za promjenom iz korijena, ali istovremeno može označavati i vraćanje korijenima. Zbog ovoga objašnjenja smatram da je bolje upotrijebiti naziv radikalne desnice kakav koriste, primjerice, Kitschelt i McGann. Naravno da su nastojanja da se strankama dade posebno ime povezana s definiranjem radikalno desnih stranaka od strane pojedinih istraživača. Međutim, iako se svi slažu da pristup strankama nužno mora biti individualan, postoji načelno slaganje oko adorno-sko-autoritarne prirode radikalne desnice. Radikalna desnica uključuje dogmatizam, rigidnost, ekskluzivnost, autoritarnost, nacionalizam, antipermissivizam, ksenofobiju, rasizam, netoleranciju, itd. Prema Muddeu (2000.) najučestaliji opisi radikalne desnice su nacionalizam, rasizam, ksenofobija, antidemokracija i jaka država. U semantičkoj dihotomiji – lijevo–desno, radikalna desnica zauzima krajnji desni prostor, ali nema elemente elitizma, aristokracije ili burkovskoga konzervativizma. Dapače, neke desno radikalne stranke čvrsto koaliraju s krajnjom ljevicom, primjerice Stranka Velika Rumunjska čiji su čelnici bivši pripadnici komunističkih struktura i zloglasnoga Securitatea (Andreescu, 2005.).

3. Metodologija

Četiri stranke izabrane su prema komparativno kontinuirano najboljim uspjesima na parlamentarnim izborima u posljednjih petnaest godina (vidi tablicu 1. u prilogu). Iznimku čini Ataka kao razmjerno nova stranka. Međutim, radi se o ujedinjenju više starih stranaka u jedan savez koji je postigao iznimno dobre re-

zultate na parlamentarnim izborima 2005. godine. S obzirom na to uspoređene su sljedeće stranke: *Vlaamse Belang* (Flamanski interes, Belgija) i *Freiheitliche Partei Österreichs* (Austrijska slobodarska stranka, Austrija) u Zapadnoj Europi, te *Partidul Romania Mare* (Stranka Velika Rumunjska, Rumunjska) i *Nacionalen Sajuz Ataka* (Nacionalni savez napada, Bugarska). U usporedbi ovih stranaka kvalitativno su korišteni opći programi i manifesti kao što su: Dvadeset načela političke stranke Ataka, Stranački program Austrijske slobodarske stranke, Unutarnja i vanjska politika Stranke Velika Rumunjska i Stranački program Flamanskoga interesa. Na temelju takve kvalitativne analize uspoređeni su stavovi i vrijednosti koji se odnose na nacionalizam, (samo)identifikaciju na vrijednosnim dimenzijama, stav prema integraciji i imigraciji. Komparirane stranke nalaze se u sličnim izbornim sustavima. Izborni sustavi, kaže Dieter Nohlen (1992.), utvrđuju način na koji birači izražavaju svoje stranačke/kandidatske preferencije u glasovima i način na koji se ti glasovi pretvaraju u mandate. Izborni sustavi oblikuju volju birača i rezultate izbora. Oni, kako kaže Maurice Duverger (1951.), ne moraju za cilj imati točnu predstavljenost. Općenita je podjela izbornih sustava na većinske i razmjerne pri čemu većinski sustavi, između ostaloga, pogoduju dvostranačkim vladama, jednostranačkoj većini u parlamentu, jednostranačkoj vladi, prevlasti vlade nad parlamentom, nepovezanim stranačkim frakcijama u parlamentu i nesenzibilnosti izbornoga sustava za nove političke struje (Kasapović, 1993.:30-31). Radikalno desne stranke, prema tome, imale bi prednost u državama koje imaju razmjerni izborni sustav. I Lijphart (1999.) u svom radu naglašava kako konsenzusne demokracije pružaju više prostora radikalno desnim strankama od većinskih demokracija. Primjeri Austrije, Belgije, Rumunjske i Bugarske doista pokazuju da razmjerni sustav omogućuje veću zastupljenost manjih stranaka, a naročito u federalnim državama poput Austrije i Belgije.

3.1. Hipoteze

U radu je postavljeno nekoliko hipoteza.

3.1.1. Nacionalizam

Prva hipoteza (H1) odnosi se na pojam nacionalizma: *Nacija je najprisutniji politički fenomen u Europi tijekom posljednjih dvije stotine godina, a otprilike u istom sklopu dolazi i nacionalizam kao ideologija koja prikazuje naciju gotovo kao prirodan poredak stvari.*

Kako ne postoji zajednički prihvaćena definicija nacionalizma, nego razne škole stvaraju svoje definicije, jedan od najvećih živih teoretičara nacionalizma Anthony Smith (2003.:230-231) zaključuje da postavke raznih paradigmi valja prilagoditi na razini istraživanja koje bi okupilo povjesničare i društvene znanstvenike u uspoređivanju šest glavnih institucionalnih dimenzija – države, teritorija, jezika, religije, povijesti, te obreda i svečanosti.

Radikalna desnica ima jasan odnos prema nacionalizmu – sve se radikalno desne stranke proglašavaju zaštitnicima vitalnih nacionalnih interesa i u svojoj su retorici otvoreno nacionalističke. Međutim, razlike postoje u razvijenijim i manje razvijenim državama. Tako je Hans Kohn u svojoj knjizi *Ideja nacionalizma* objavljenoj 1944. podijelio europski svijet nacionalizma na dva dijela. S jedne strane postojao je građanski nacionalizam, kakav se mogao zateći u Francuskoj ili Velikoj Britaniji – nacionalnost se određuje prema državljanstvu, a ne prema jeziku, etnicitetu, vjeri ili nekoj drugoj sociokulturnoj ili biološkoj klasifikaciji. S druge strane, tvrdi Kohn, postoji etnički nacionalizam ili etnonacionalizam koji se pojavljuje na lijevoj obali Rajne i dalje se širi područjima Istočne Europe. Takav pogled definira etnonacionalizam kao onaj koji se zasniva na etničkoj osnovi i nijedan pripadnik druge etnije ne može svoju nacionalnost temeljiti na zemlji čiji je građanin. Ovakvo pojednostavljenje postalo je opće vjerovanje diljem francuskih i britanskih škola proučavanja nacionalizma. No, valja naglasiti da nacionalizam nije tako jednostavan pojam da ga se može oštro podijeliti po sociogeografskom principu.

Kao i ostali društveni fenomeni, nacionalizam evolviraju, mijenja se i prilagođava. Zsuzsa Chergö i James Goldgeier (2004.) prepoznali su četiri vrste nacionalizama koje danas prevladavaju u Europi – tradicionalni nacionalizam, subdržavni, transsuvereni i protekcionistički nacionalizam. Ukratko, tradicionalni nacionalizam obilježava težnja za stvaranjem teritorijalno jedinstvene, suverene i kulturalno homogene nacionalne zajednice. Tradicionalni nacionalizam prevladavao je tijekom 19. i 20. stoljeća, a radi se o procesu izgradnje nacije i formiranju današnjega političkog zemljovida Europe, a i svijeta. Subdržavni nacionalizam okuplja grupe koje se smatraju pravednim nasljednicima suvereniteta svoje domovine, ali nemaju svoju vlastitu državu. Radi se o onim grupama koje Europska unija naziva “povijesnim nacionalnim manjinama” i koje u okviru Europe regija nemaju pretjerane zahtjeve za nezavisnošću, ali teže što većoj autonomiji (primjerice, Katalonija). Transsuvereni nacionalizam tiče se nacija koje bi željele proširiti svoje trenutačne granice, ali rijetko poduzimaju takve korake jer je u suvremenoj Europi previše riskantno i “skupo” mijenjati granice. Protekcionistički nacionalizam veže se za one nacije koje pokreće strah od brze demografske, rasne i kulturne promjene.

Promatranjem ovih vrsta nacionalizama i uspoređivanjem s politikama stranaka, postavljam i drugu hipotezu (H2): *Nacionalizam je obilježje svih stranaka radikalne desnice. Stranke se međusobno razlikuju na temelju njihove ideologije i politike, povijesnih i ekonomskih okolnosti u kojima su stasali i sociološko-psihološkom odnosu prema “Drugima”. Transsuvereni i protekcionistički nacionalizam naročito imaju različite porive i to je fundamentalna razlika “zapadnoga” i “istočnoga” radikalizma.*

Ukoliko se pokaže da se stranke doista razlikuju po opisanim tipovima nacionalizama, moći ćemo zaključiti da je varijacija unutar radikalne desnice prisutna već u najvidljivijem aspektu ovih stranaka.

3.1.2. Vrijednosne dimenzije

Propitivanje gdje se nalazi radikalno desna stranka na socijalističko-kapitalističkoj dimenziji, te na libertarijansko-autoritarnoj, čini se nepotrebnim ako se uzima očitim da su radikalni desničari protusocijalistički i proautoritarni. Herbert Kitschelt (2007.), koji proučava radikalnu desnicu u Europi, smatra da se od 1990. događaju novi pomaci u tako definiranom dvodimenzionalnom prostoru. Sve političke stranke općenito se kreću prema više centrističkim pozicijama na socijalističko-kapitalističkoj dimenziji dok istovremeno održavaju jaku autoritarnost. Stoga, oni glasači koji traže autoritarniju stranku od, primjerice, socijaldemokrata ili demokršćana, mogu postati potencijalni glasači radikalnijih stranaka. No, Kitschelt ovdje primjećuje postojanje borbe između socijalističkih autoritarnih radikalno desnih stranaka i onih koji su kapitalističko-autoritarni. Uobičajena je posljedica socijalne promjene ujedno i velika promjena u stranačkom sustavu zemlje (o ekonomskoj teoriji promjene više u Downs, 1957., a o političkoj sociologiji i stranačkoj promjeni u Lipset i Rokkan, 1967.). U trenucima kad se politička situacija u zemlji smiruje ili zaoštrava, upravo su vrijednosne dimenzije stranaka te koje određuju koliko će se pojedina stranka istaknuti u stranačkoj areni. Tako u svom radu Inglehart (1977.) objašnjava da se rast zelenih stranaka može dogoditi samo onda kad je Zapadna Europa izašla iz ekonomske poslijeratne krize i ušla u koliko-toliko vrijeme prosperiteta, tj. kad se veća politička pozornost mogla dati okolišu.

Smještanje stranaka na kontinuum uobičajeno se temeljila na njihovim ekonomskim programima. Dugo je prevladavala teza među politolozima da glasači koji imaju desno libertarijanske stavove prema ekonomskom sustavu, glasaju za desnicu, a često i za radikalnu desnicu. Na taj način tumačili su se i uspjesi radikalne desnice povezujući ga s napuštanjem čvrstih libertarijanskih stavova u najvećoj stranci desnoga centra i protestnim glasom za radikalnu desnicu. Međutim, komparativnim istraživanjem uspješnih stranaka radikalne desnice zaključeno je da ona nije upotrijebila nezadovoljstvo glasača ekonomijom ništa više od ostalih stranaka, a i sama mobilizacija različito je provedena u raznim zemljama. Time se dovodi u pitanje tvrdnja da je svaka radikalno desna stranka nužno i libertarijansko-kapitalistička. Stav prema ekonomiji stoga je jedna od važnih varijabli putem koje želimo vidjeti prilaze li "zapadne" i "istočne" stranke ekonomskim problemima s istih stajališta. Među proučavateljima radikalne desnice postoji neslaganje oko uloge ekonomije u uspješnim radikalno desnim strankama. Većina politologa, kao što su Mudde, Carter i Norris, uz iznimku Kitschelta, smatraju da ekonomija nema pretjerani značaj kod izbora ovih stranaka. Kitschelt smatra da, čak i onda kad te stranke šute o ekonomskoj politici, upravo ta šutnja pokazuje njihov stav oko distributivne pravde i pravaca ekonomske politike. Općenito se smatra da radikalno desne stranke zauzimaju stav slobodnoga tržišta, ali su isto tako protiv slobodne trgovine i globalizacije. Kitscheltova razmatranja, ali i ona drugih istraživača (Kitschelt, 2001.; Mudde, 2007.; Norris, 2005.), dovode do treće hipoteze (H3):

Mali poduzetnici i obrtnici koji čine glavninu glasača radikalne desnice u Zapadnoj Europi usmjeravaju ekonomsku politiku prema liberalnom tržištu dok je

naglasak u državama Istočne Europe, gdje radnici čine većinu glasača radikalne desnice, na distributivnoj pravdi.

Veliki povijesni lomovi događaju se zbog rušenja starih poredaka. Utjecaj propasti političkih poredaka na naciju tada je velik i političke stranke nastoje birače pridobiti interpretacijom povijesnih lomova. Ekonomski pokazatelji, povezani s ovom hipotezom, po nekim istraživačima, čine važan segment uspjeha radikalne desnice. U svom radu Van der Brug sa suradnicima (2005.; 553-554) spominje dva pristupa procjeni utjecaja ekonomskoga stanja na izborne ishode. U prvom je naglasak na promjeni ekonomskih posljedica (npr. Lubbers i Scheepers, 2000.). Prema njihovoj operacionalizaciji nizozemski su politolozi pratili postotke nezaposlenosti i inflacije u godini prije negoli je radikalno desna stranka dobila značajan porast glasova.

3.1.3. Imigracija

Proces imigracije jedan je od ključnih faktora koji određuju radikalnu desnicu u Europi danas.

U postindustrijskim zemljama Zapadne Europe imigracija je velika. Prema izvješću Međunarodne organizacije za migracije 2005. godine Europa je imala 70,5 milijuna imigranata. Takav priliv radne snage, njihovih obitelji, azilanata, ali i ilegalnih imigranata izazvao je brojne nedoumice kako riješiti često zamršen radno-pravni, socijalni i azilantski status imigranata. Migracije se u Europi odvijaju od juga prema sjeveru i od istoka prema zapadu. S obzirom da je imigracija najveća u zapadnoeuropskim zemljama, predlažem četvrtu hipotezu (H4):

Imigracija je ključna u "zapadnim" strankama, dok su "istočne" stranke samo prividno zauzele načelo protivljenja imigranata. Kako kod njih imigracija nije ozbiljan problem, i zapravo je minimalna, sudjelovanje "istočnih" stranaka u iskorjenjivanju imigracije je minimalno. Razina ksenofobije otprilike je ista, ali je usmjerena prema posve različitim "Drugima".

U literaturi se stranke radikalne desnice često nazivaju antiimigracijskim strankama (Van der Brug, 2005.). Ukoliko se hipoteza 4 pokaže točnom, trebalo bi jasno naznačiti da se radi samo o jednom dijelu Europe, dok je taj naziv za sveukupnu radikalnu desnicu neprihvatljiv.

3.1.4. Integracije

Integriranje u supradržavne zajednice kakva je Europska unija znači i prijenos suvereniteta. Očekivan je stav da će radikalno desne stranke biti oštro suprotstavljene tom procesu i u svom programu iskoračiti kao snažno euroskeptične stranke. Kako su države u Zapadnoj Europi stvarale europske zajednice, prilikom uspona desno

radikalnih stranaka nije bilo previše prostora otporu procesu udruživanja, pa se razvio koncept ujedinjene Europe nacija, odnosno *Tvrđave Europe* u kojoj se poštuju svi europski narodi kao jednaki, ali u svojim nacionalnim zajednicama. Takvi pristupi ogledaju se u radikalno desnim grupacijama u Europskom parlamentu. Ostali nisu promatrani na čisto rasistički način, nego kao jednake nacije, koje, međutim, nemaju povijesnoga, ali ni prirodnoga prava naseljavati se u Europi. Oni su sasvim prihvaćeni tamo gdje jesu. U slučaju Istočne Europe poimanje integriranja nije tako lagano. Nacionalni interesi često se proglašavaju ugroženima kad se prenosi suverenitet i proces odlučivanja na razinu cijeloga kontinenta. Sukladno tome postavljam i petu hipotezu (H5):

Radikalno desne stranke u Zapadnoj Europi voljne su se spojiti u skupinu euronacionalista kako bi se zajednički borile protiv imigracije i za jačanje svoga bloka, dok kod stranaka u Istočnoj Europi postoji nevoljkost prijenosa suvereniteta i jak euroskepticizam.

4. Rezultati

4.1. Nacionalizam

Transsuvereni nacionalizam može se pronaći u zemljama kao što su Mađarska, Rumunjska i Srbija gdje je poriv za megalomanskim nacionalnim projektima opstao tijekom komunizma i svoje utočište našao u radikalno desnim strankama koje u svom programu imaju viziju “velike” države. Tako rumunjska stranka *Partidul Romania Mare* (što u prijevodu znači Stranka Velika Rumunjska) želi proširiti granice trenutačne Rumunjske na Moldaviju, cijeli Banat i Bačku i dijelove Mađarske (Andrescu, 2005.). Transsuvereni je nacionalizam posljedica stoljeća međusobnoga života većinom slavenskih naroda pod vladavinom Austro-Ugarskoga, Ruskoga ili Otomanskoga carstva gdje nije postojala potreba nacionalnoga osvješćenja, nego se vladalo u ime vladajuće (ne)prosvijetljene elite i bez industrijskoga i financijskoga razvoja koji bi se mogao usporediti s onim u Zapadnoj Europi.

Na postindustrijskom zapadu ne nalaze se otvorene prekogranične pretenzije. Po-najviše zbog povećane imigracije protekcionistički je nacionalizam uspio mobilizirati velike mase na organizaciji obrane “staroga načina života”, koji je ujedno i europski. Zato te stranke i formiraju međusobne supradržavne strukture kao što je slavna *Tvrđava Europa* (Düllfer, 2007.) na čijim se zidinama zadržavaju svi koji ne odgovaraju europskim osobinama. Zanimljivo je da se ovdje često zaustavljaju i narodi Istočne Europe. Ali, svejedno, istočnoeuropske radikalno desne stranke sudjeluju kao promatrači na tim europskim razinama radikalne desnice.

Kao i svaka podjela nacionalizma, tako i ona Zsuzse Csergo i Jamesa Goldgeiera (2004.) pati od opasnosti pojednostavljenja. *Vlaamse Belang* (VB) jedna je od rijetkih stranaka koja aktivno promiče sve vrste nacionalizama, a opisali su je Csergo i Goldgeier. Tako je oštri secesionizam na temelju etničkoga nacionalizma izraz

tradicionalnoga nacionalizma (Flemish Independence, Article 2.1., *VB Party Program*). Kao Flamanci pripadnici su "povijesne nacionalne manjine" koja želi suverenost kakvu opisuje subdržavni nacionalizam. Međutim, umjesto da se zadovolji konsocijacijskim uređenjem, VB traži i stvarno odcjepljenje (Why Independence, *ibid.*). Nadalje, VB bi mogla biti i transsuverena nacionalistička stranka jer, prema nekim valonskim razmišljanjima, zahtijeva i glavni grad Bruxelles koji je kulturno frankofonski grad, a ustavno posebno područje bez većine i manjine. I na kraju, VB je stranka protekcionističkoga nacionalizma jer želi zaštititi flamanski način života i flamansku ekonomiju od najezde imigranata, ali i ostalih neflamanskih naroda (predsjednik stranke Philip Dewinter otvoreno govori da je Europa postala Arabijom – govor na sastanku Kluba Robert A. Taft, Washington D.C., 23. 2. 2006.). Austrijska slobodarska stranka (FPÖ) nastupa u političkoj areni kao stranka protekcionističkoga nacionalizma. Slobodarci smatraju da austrijski patriotizam izvire iz želje za samostalnošću i zajedništvom svih Austrijanaca, na temelju poštivanja ljudskih prava i demokratskoga poretka, vladavine prava i federalizma (Österreich zuerst, Artikel 1, *FP Parteiprogramm*, 2005.). Svoj identitet shvaćaju kao spoj različitih identiteta naroda koji žive u Austriji (Recht auf Heimat, Artikel 1, *FP Parteiprogramm*, 2005.). Međutim, takvu Austriju valja zaštititi od utjecaja onih koji dolaze u Austriju i ne prihvaćaju asimilaciju u austrijsko društvo. Nacionalni savez napada (NSA) stranka je tradicionalnoga nacionalizma. U temelju programa NSA-e je "povratak Bugarske Bugarima" (20 Principles of Ataka Political Party) i stalno isticanje nacionalističke prošlosti. Već u prvom načelu programa NSA-e stoji da je Bugarska mononacionalna integrirana država te da u njoj nema raspodjele na temelju religije, etnije i kulture. Razlike u religiji i kulturi prema tom načelu ne mogu nadvladati bugarski nacionalni identitet. Ovo je očito pozivanje na građanski tip nacionalizma, ali sljedeći članak već jasnije određuje tijek razmišljanja bugarskih nacionalista. Naime, prema tome što su svi građani Bugarske Bugari, bez obzira na podrijetlo, oni i govore bugarskim jezikom. NSA smatra da nijedan javni istup ne smije biti na nekom drugom jeziku te predlaže sankcije za sve koji se ne bi pridržavali toga zakona (2. načelo NSA-e). Upravo se tu krije prava politička orijentacija NSA-e koja je pomalo skrivena u prvom programatskom načelu. Asimilacija svih građana Bugarske morala bi se odvijati po etničkom obrascu najvećega naroda, bez mogućnosti njegovanja druge kulture u javnosti. Radi se, dakle, o čistom tradicionalnom nacionalizmu s etničkim predznakom. I Stranka Velika Rumunjska (PRM) programatski se postavlja kao stranka koja štiti rumunjske nacionalne interese preko zaštite nacionalnoga dobra, kao što su rumunjski jezik, književno-umjetnička ostvarenja, običaji, tradicije, nošnje, plesovi, rumunjske pjesme, nacionalna Crkva, kao i sve duhovne tradicijske manifestacije u skladu sa zakonom i "materijalnim" naslijeđem prihvaćenim u Rumunjskoj (PRM, *Politica Interna*). Međutim, rumunjski nacionalisti naglašavaju da se bore protiv svake diskriminacije, pa i one pozitivne, kao i prava manjina. To se, naravno, kosi s odnosom PRM-a prema Romima, Mađarima i drugim autohtonim manjinama (Guardian, 8. 1. 2007.). Komparacijom stranaka može se zaključiti kako je nacionalizam sam po sebi varijabilan i da nema njegovih čistih tipova. Iako je tradicionalni etnički nacionalizam prisutan u zemljama Istočne Europe *per se*, ne možemo zaključiti da nije na snazi i u drugim europskim zemljama. Jedina je čvrsta razlika ovih stranaka u tome da su neke (dijelom) više protekcionističke (odnosno antiimigrantske) od drugih.

4.2. Vrijednosne dimenzije

Stranačka vizija tržišnoga razvoja i usmjerenost prema elektoratu daje zanimljiv pogled u varijacije unutar radikalne desnice. VB se zalaže za slobodno tržište uz smanjenje vladine intervencije. Također se zalaže za jednostavniji porezni sustav, reformu mirovinskoga sustava temeljenu na investicijskim fondovima i veću zainteresiranost belgijskih trgovačkih društava za povećanjem zaposlenosti. VB je ponosan na doseg flamanskoga gospodarstva (*Small but Prosperous, Flemish Money in Flemish Hands, Article 2.1, VB Party Program*). Studija Katoličkoga sveučilišta u Leuvenu (2002.), koja analizira federalne izbore, otkrila je da za VB najviše glasaju Flamanci nižega obrazovanja koji rade u privatnom sektoru, često u uvjetima izravne međunarodne konkurencije. Ti su glasači svoju ekonomsku situaciju većinom percipirali kao skromnu, a pokazivali su i veliku etnocentričnost kao i svojevrsnu apolitičnost. Devos i Verlet (2006.) prepoznali su kod glasača VB-a čvrste obiteljske vrijednosti, tradicionalne zakone i običaje, tradicionalni pogled na socijalnu stratifikaciju te autoritarnost. U slučaju glasača FPÖ-a iskazuju se drukčija obilježja. Carter objašnjava da je od 1986. uočljiv porast glasača iz radničkih krugova, najviše na štetu austrijskih socijalista. No, Carter doživljava FPÖ dijelom i kao stranku jakih protestnih glasova, pa se tipični glasači FPÖ-a teško definiraju (Carter, 2005.). Stranka privlači velik broj niže srednje klase, javne službenike, a dijelom i gospodarstvenike. Zanimljivo je vidjeti i disproportionalnu natpredstavljenost glasa mladih, kao i onih nezadovoljnih te glasača koji prije nisu izlazili na glasačko mjesto. Kao oštri protivnici FPÖ-a pojavljuju se žene i visokoobrazovani. Istočna Europa predstavlja veći problem kod istraživača vrijednosnih i drugih rascjepa (o teoriji rascjepa, klasična studija Lipset i Rokkan, 1967.). Kitschelt navodi kako se u slučaju Rumunjske i Bugarske radi o zemljama smanjenih izgleda za programsko utemeljenje i usmjerenje stranaka zbog kasne industrijalizacije, nerazvijenosti industrije i slabosti radničkoga pokreta prije 1945. Nadalje, dodaje da je jedan od razloga i nedostatak demokratskoga iskustva prije uspostave komunističkoga sustava, patrimonijalno-hegemonistički tip komunističke vladavine i preobrazba u smjeru demokracije preventivnom reformom koju iniciraju komunističke elite. Također, dodaje i personalizirajuće političke institucije (prezidencijalizam), velik broj stranaka u parlamentu te kratko razdoblje demokratske konsolidacije (Kitschelt, 1995.; U: Kasapović; Šiber; Zakošek; 1998.:13-14). Iako proučavatelj konsolidacije demokracije u postkomunističkoj Europi, Attila Agh smatra da je Kitschelt u krivu te tvrdi da postsocijalističke stranke nastaju kao projekti političkih elita, a ne interesnih rascjepa u društvu. Zakošek dobro primjećuje da Aghovo shvaćanje rascjepa kao isključivo socioekonomske strukture nije utemeljeno (ibid.:15). No, i Zakošek i Agh, pa i sam Kitschelt, slažu se da u Srednjoj i Istočnoj Europi gotovo svi socijalni i politički pokreti izrastaju kao projekti političkih elita. Tako i stranke, pa i radikalna desnica u Rumunjskoj i Bugarskoj. Naime, i PRM i NSA nastali su pod vodstvom tajnih agenata iz bivših komunističkih tajnih službi kao što su Securitate u Rumunjskoj i Odjel državne sigurnosti u Bugarskoj (Andreescu, 2005.).

4.3. Imigracija

Stav radikalne desnice prema imigraciji sasvim je jasan – radikalna desnica staje u obranu svojih sugrađana na nacionalnoj i etničkoj osnovi zahtijevajući pritom izbacivanje stranaca iz zemlje i uvođenje strogih zakona koji maksimalno smanjuju mogućnost naseljavanja ljudi iz trećih zemalja. Tako FPÖ u svom programu ističe kako “Austrija zbog svoje topografije, gustoće naseljenosti i malih resursa ne može biti zemlja za useljavanje” (Recht auf Heimat, Artikel 4, *FP Parteiprogramm*, 2005.). Nazivajući svoj zahtjev “temeljnim pravom na domovinu”, optužuju multikulturalističke eksperimente za izazivanje konflikata u društvu. FPÖ također smatra da se većina stranaca i azilanata treba iseliti iz zemlje čim stanje u njihovim zemljama bude sigurno, tj. kad im život više ne bude ugrožen zbog političkih razloga (ibid., Artikel 4.4). I VB otvoreno poziva na zaustavljanje imigracije. Naravno ističe neprikladnost naseljavanja stranaca islamskoga podrijetla “koji imaju očito velike poteškoće prilagođavanja zapadnom načinu života” (Western Versus Islamic Values, Article 2.2, *VB Party Program*). VB smatra da doseljeni muslimani ne prihvaćaju vrijednosti kao što je jednakost muškaraca i žena, sloboda govora i odvojenost crkve i države (Immigration, Europe Has to Make a Choice, ibid.), što su temeljna načela zapadne demokracije. Bojeći se da europske zemlje “ne postanu Arabijom” (Dewinter, govor na konferenciji Taft centra u Washingtonu), VB traži da se svi imigranti moraju asimilirati i prihvatiti način života i vrijednosti kakve postoje u Flandriji (Integration Requirements, ibid.). Najjača stranka u Flandriji zalaže se za ukidanje federalnoga belgijskog zakona koji daje pravo nekim imigrantima da glasuju u općinskim izborima (Right of Foreigners to Vote, ibid.). Očito su FPÖ i VB iznimno antiimigrantske stranke i na populističkoj osnovi dobivaju mnogo glasova zahvaljujući upravo problemima s imigrantima. No, stranke iz iste političke obitelji na istoku Europe dijele posve drugačije strahove. Radi se o zemljama koje su u konsolidiranju svoje demokracije i obnavljanju gospodarske snage i nisu privlačne imigrantima. Zato to pitanje nije u središtu pozornosti desno radikalnih stranaka kad se radi o etničkim “Drugima”. Dapače, pitanje imigracije nije prisutno u programima PRM-a i NSA-e. Njihova je ksenofobičnost usmjerena često prema autohtonim manjinama, kao što su u slučaju PRM-a Židovi, Romi i Mađari (Andriescu, 2007.) ili u slučaju NSA-e Romi i Turci (Novinite, 3. 3. 2009.). Zanimljivo je, pak, da desno radikalne stranke u Zapadnoj Europi poštuju autohtone manjine u svojim državama i čak ih podržavaju u njihovom “pravu na domovinu”. U slučaju FPÖ-a izričito se napominje da se radi o Nijemcima, Hrvatima, Romima, Slovacima, Slovencima, Česima i Mađarima koji su naseljeni odavno u Austriji i zajedno s većinskim narodom tvore austrijsku kulturu (Recht auf Heimat, Artikel 1, *FP Parteiprogramm*). Možemo zaključiti da je ksenofobija zajednički nazivnik radikalnih stranaka. Zbog povijesno-socioloških okolnosti ksenofobija je u zapadnim zemljama usmjerena prema došljacima, često iz bivših kolonija, transformiravši se u čvrsti antiimigrantski stav koji može obuhvatiti i one građane koji sebe ne vide *a priori* radikalno desnim glasačima, ali koji će dati glas za takve stranke jer su nastale okolnosti u kojima se osjećaju ugroženima (o tome vidi u Gaspard, 1995.). Ksenofobni stav u istočnim zemljama usmjeren je, naprotiv, na autohtone manjine. Premda su stoljećima zajednički

živjeli u svojim krajevima, multikulturalnost i zajedništvo u izgradnji države ipak se nisu razvili. Imigracija je u tim zemljama posve izostala u većem broju i za sada ne igra značajnu ulogu u mobiliziranju radikalno desnih glasača.

4.4. Integracija

Belgija je bila jedna od zemalja koje su ideju o europskoj zajednici prve provele u djelo. Navedeno naslijeđe ostavilo je traga i na VB koji smatra da mora postojati “konfederalna Europa s održavanjem identiteta i provedbom vlastite politike” (A Confederal Europe, Article 2.5, *VB Party Program*). VB odbacuje europsku federalnu državu, europski ustav i državljanstvo jer se boji da EU ne postane “veća verzija Belgije” (ibid.). Međutim, VB je i jedina stranka u Belgiji koja se jasno i konzistentno protivi ulasku Turske u EU smatrajući da Turska “nema ništa zajedničko s Europom, ni u geografskom, ni u povijesnom, ni u kulturalnom ni u religijskom smislu” (No Turkish Entry, ibid.). FPÖ vidi europske integracije kao proces zajedničkoga povezivanja europske različitosti utjelovljene u nacijama. Navedena različitost objedinjena je u kršćanskoj baštini koju stranka naročito ističe (Christentum – Fundament Europas, *FP Parteiprogramm*, 2005.). U tom kulturnom krugu FPÖ vidi Austriju kao geografsku i kulturnu središnju točku (Schicksalsgemeinschaft Europa, Artikel 1.3, *FP Parteiprogramm*, 2005.). Iako EU smatra najvišom razinom europskoga političkog jedinstva, slobodarci smatraju da ona nije jedini oblik međunarodnoga međudjelovanja (ibid., Artikel 2), te ističu da sve zemlje Europe moraju surađivati na više načina, bez obzira jesu li članice EU-a (ibid., Artikel 2.4). FPÖ se također zalaže za suradnju regija i za opstojanje Europe regija, što s obzirom na austrijsku federalnu strukturu i nije čudno. Prema programu djelovanja FPÖ postaje jedna visokoeurorealistička stranka s težnjom zajedništva Europe pod kršćanskim utjecajem. Bugarska NSA kao jednu od svojih temeljnih programskih načela navodi izlazak iz NATO-a i apstinenciju od vojnih saveza (13. načelo NSA-e). Navedeno načelo slijedi težnju potpunoj neutralnosti iako je NSA još uvijek nedorečena što znači neutralnost u današnjem globaliziranom društvu. NSA također želi zabraniti dopuštenja stranim trupama da posjeduju vojne baze na svom teritoriju, a zalaže se i za povlačenje bugarskih vojnika iz Iraka, što sve pokazuje izrazitu nesklonost američkom globalnom vodstvu. NSA je i euroskeptična stranka. Nakon što je Bugarska ušla u Europsku uniju, stav stranke oko europske integracije je promijenjen. Sada NSA traži reviziju već zatvorenih i prihvaćenih pregovaračkih poglavlja Bugarske s EU-om, ali i povlačenje na onim dogovorenim poljima koji su protivni bugarskim nacionalnim interesima. Nacionalni interesi najvećim dijelom tiču se poljoprivrede, prodaje bugarske zemlje stranim državljanima, kao i odbijanje zatvaranja nuklearne elektrane Kozloduy (16. načelo NSA-e). Ističe se i opiranje Međunarodnom monetarnom fondu i Svjetskoj banci (7. načelo NSA-e), a sve pod temeljnim načelom stranke “*Vratimo Bugarsku Bugarima*”.

Stranka Velika Rumunjska, za razliku od slične stranke u Bugarskoj, ne zastupa izlazak iz integracija. Stranka vjeruje u rumunjsku pripadnost NATO-u i nada se

reformi Nacionalne vojske temeljenu na standardizacijskim načelima NATO Saveza (Politica Externa, *PRM Program*). Također, Stranka Velika Rumunjska vidi rumunjsku javnu politiku usklađenu sa zakonodavnim okvirom Europske unije. Takav je stav naročito opstao nakon osvajanja velikoga broja glasova 2000. godine, kad je došlo i do raskola oko pitanja integracija unutar stranke. Glasnogovornik stranke naglasio je da PRM ima velike simpatije prema euroatlantskim integracijama i zbog toga "što su one antiruske i povezane s PRM-ovim težnjama za mirnim pripojenjem Moldove" (Brudascu, 2001., U: Szczerbiak; Taggart, 2008.). Tendencija je svih stranaka radikalne desnice prema ujedinjavanju na razini Europe nacija. Izuzetak čini, primjerice, NSA, ali ostaje tek utvrditi je li taj stav izraz neslaganja s politikom Europske unije prema Bugarskoj ili se doista radi o duboko integriranoj ideji euro-skepticizma u stranci.

5. Zaključak

Varijacije koje postoje unutar radikalne desnice u cjelini ostaju to što jesu – varijacije. Fenomen radikalne desnice naročito je dospio u središte zanimanja stručne i šire javnosti nakon pada Berlinskoga zida, pa su se te varijacije pojavile u širem opsegu kad su se već postojećim i, na neki način, uvriježenim strankama radikalne desnice u Zapadnoj Europi, pridružile novonastale stranke iz Istočne Europe. U komparativnom pregledu programa političkih stranaka i literature o njima, spoznaje se nekoliko zaključaka:

1. Opravdan je naziv jedinstvene radikalne desnice, odnosno ekstremne ili krajnje desnice, što su također pojmovi koji se često upotrebljavaju. No, s obzirom na varijacije unutar radikalne desnice, ne može se prihvatiti naziv antiimigrantskih ili antisistemskih stranaka jer se radi samo o jednom dijelu ove stranačke obitelji.
2. Iako su sve ove stranke utemeljene na nacionalizmu, važni su tipovi nacionalizama koji usmjeravaju pojedine stranke. Iako sam nacionalistički pokret osjetno ovisi o povijesnim i socijalnim kontekstima razvoja zemlje, primjećuje se opstanak tradicionalnoga etničkog nacionalizma u Istočnoj Europi dok se istovremeno u Zapadnoj Europi sve više razvija protekcionistički nacionalizam. U pojedinim područjima Zapadne Europe pojavljuje se secesionistički nacionalizam dok je na Istoku u službenim programima političkih stranaka primjetan transsuvereni nacionalizam. Radi se o snažnoj varijaciji unutar političke obitelji radikalne desnice.
3. Otpor imigraciji predstavlja glavnu odrednicu političkih programa radikalno desnih stranaka, ali samo u Zapadnoj Europi. Kako u Istočnoj Europi ne postoji značajna imigracija, u radikalno desnim strankama imigracija se ni ne spominje. Projiciranje krivnje "Drugih" ovdje se odnosi na autohtone manjine, upražnjavajući na taj način svojstvenu ksenofobičnost. U Zapadnoj Europi događa se upravo obrnuto – autohtone manjine smatraju se čimbenikom kulture pojedine zemlje dok se ksenofobija projicira prema imigrantima koji dolaze iz kultura koje su najčešće neeuropske.

4. Integracija država u Europsku uniju i NATO nije još jedinstven proces među strankama radikalne desnice. Među strankama Zapadne Europe primjećuje se zajednički napor očuvanja "Tvrđave Europe", odnosno jedinstven stav da bi supradržavna formacija kakva je Europska unija trebala biti zajednica suverenih nacija i ništa više od toga. Tom pristupu idu i neke stranke Istočne Europe, pronalazeći u integracijama priliku za ostvarenje nekih svojih težnji. Postoje i one stranke koje odlučno odbacuju integriranost, ponajviše se izvlačeći na temu predaje suverenosti, odnosno izdaje temeljnih nacionalnih interesa.
5. Uloga ekonomije među strankama radikalne desnice predmet je spora mnogih istraživača radikalne desnice. Većina ih smatra da ekonomija nije toliko važna jer stranke same vrlo malo govore o makroekonomskih politikama. Međutim, samim uvidom u statističke podatke otkriva se ekonomski značaj uspjeha tih stranaka. Nezaposlenost i, u manjoj mjeri, inflacija u određenom vremenskom slijedu mogu biti značajan zamah radikalnoj desnici, kako zbog protestnih glasova, tako i zbog transformacije političkih stranaka u cjelini. No, više od toga radikalna desnica ne bi trebala očekivati – njihove vrijednosne dimenzije spremno prihvaćaju većinom neobrazovani, stariji i pripadnici niže srednje klase.
6. Na kraju, vidljivo je da radikalna desnica naročito uspijeva u onim državama koje su prihvatile razmjerni izborni sustav. Naročiti uspjeh doživjela je i u državama koje su uređene po federalnom ustrojstvu.
7. Varijacije unutar radikalne desnice pokazale su se značajnim u cjelokupnom razvoju radikalne desnice jer se pojavljuju u područjima koja su od velikoga značaja za samu radikalnu desnicu. Zato je cijeloj tematici potrebno prilaziti poštujući te varijacije i jasno označavati njihovu distinkciju. Govoriti o radikalnoj desnici uopćeno, kao što se često čini, a zapravo temeljiti svoje spoznaje samo na desnici iz zemalja Zapadne Europe, ne samo da se može pokazati otežanim, nego i pogrešnim. Kad se jednom krene u dublje razmatranje radikalno desnih stranaka Istočne Europe, što je dosad ostvarilo premalo stručnjaka, tek će se onda moći promatrati cijela slika radikalne desnice u Europi, priroda njezinoga napretka i toga fenomena koji toliko zaokuplja i iznenađuje društvene znanstvenike. Ipak, varijacije nisu ništa manje ili veće nego u ostalih stranačkih obitelji, poput socijaldemokrata, liberala i konzervativaca. Povijesni, geografski i sociološki aspekti razvoja, te političke prilike, glavni su izvor varijacija među radikalno desnim strankama u Europi. Ukoliko se temi radikalne desnice pristupi s tom činjenicom na umu, bit će lakše utvrditi konceptijski okvir razvoja tih stranaka, njihovu usustavljenost, ukorijenjenost u društvu te institucionalizaciju. Navedeni pristup važan je i zbog pitanja koje često postavljaju politolozi i sociolozi – je li radikalna desnica, nastala tijekom proteklih tridesetak godina, neinstitucionalizirani fragment političkoga procesa ili se radi o institucionaliziranim strankama gdje nema smisla postavljati pitanje zašto one postoje ili kako to da dobivaju razmjerno visok postotak glasova.

Literatura

1. Andreescu, G. (2005.). Romania. U: Mudde, C. (Ed.). *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*. London: Routledge: 184-209.
2. Andriescu, M. (2007.). Rhetorical Patterns on Minority Language and Educational Rights in Post-Communist Romania: Finding the Middle Ground. *CEU Political Science Journal*, 4 (2):425-449.
3. Betz, H. (1994). *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
4. Carter, E. (2005). *The Extreme Right in Western Europe*. Manchester: Manchester University Press.
5. Csergo, Z.; Goldgeier, J. (2004). Nationalist Strategies and European Integration. *Perspectives of Politics* 2 (1): 21-37.
6. Čular, G. (1999). Koncept lijevog i desnog u empirijskoj političkoj znanosti: značenje, razumijevanje, struktura, sadržaj. *Politička misao*, 36 (1):153-168.
7. Depickere, A.; Swyngedouw, M. (2002). Explanations for the success of the far right reviewed. U: Swyngedouw, M.; Billiet, J. (Eds.). *De kiezer heeft zijn redenen (The voter has his reasons)*. Leuven/Leusden: Acco.
8. Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper.
9. European Parties Elections and Referendums Network, Savkova L. (2005). Europe and the Parliamentary Elections in Bulgaria. Sussex European Institute.
10. Dülffer, M. (2007). Fortress Europe. (http://www.eurotopics.net/en/archiv/magazin/politikverteilerseite/festung_europa_2007_08/debatte_festung_europa_2007_08/)
11. Freiheitliche Partei Österreichs (2005). Das Parteiprogramm der Freiheitliche Partei Österreichs. Freiheitliche Partei Österreichs.
12. Gaspard, F. (1995). *A Small City in France. Cambridge, Massachusetts i London*. England: Harvard University Press.
13. Guardian (2007). Romania's first gift to the European Union – a caucus of neo-fascists and Holocaust deniers. *Guardian*. (<http://www.guardian.co.uk/politics/2007/jan/08/uk.eu>).
14. Ignazi, P. (2003). *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
15. International Organization for Migration (2005). *World Migration 2005: Costs and Benefits of International Migration*. Geneva: International Organization for Migration.
16. Jacoby, W. (1991). Ideological Identification and Issue Attitudes. *American Journal of Political Science*, 35 (1):178-205.
17. Kasapović, M. (1993). *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*. Zagreb: Alinea.
18. Kasapović, M.; Šiber, I.; Zakošek, N. (1998). *Birači i demokracija*. Zagreb: Alinea.
19. Kitschelt, H.; McGann, A. (1997). *The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
20. Kitschelt, H.; Mansfeldova, Z.; Markowski, R.; Toka, G. (1999). *Post-Communist Party Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Kitschelt, H. (2007). Growth and Persistence of the Radical Right in Postindustrial Democracies: Advances and Challenges of Comparative Research. *West European Politics*, 30 (5):1176-1206.
22. Kohn, H. (1944). *The Idea of Nationalism: a Study in its Origins and Background*. New York.
23. Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
24. Lijphart, A. (1999). *Patterns of Democracy*. Yale University Press.

25. Lipset, S.; Rokkan, S. (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national perspectives*. Toronto: The Free Press.
26. Lubbers, M.; Scheepers, P. (2000). Individual and contextual characteristics of the German extreme vote in the 1990s. *European Journal of Political Research*, 38 (1):63-94.
27. McLean, I.; McMillan, A. (2003). *Oxford Concise Dictionary of Politics*. Oxford: Oxford University Press.
28. Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
29. Nacionalen Sajuz Ataka. 20 Principles of ATAKA Political Party. Nacionalen Sajuz Ataka. (http://www.ataka.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=27).
30. Nohlen, D. (1992.) *Izborni pravo i stranački sustav*. Zagreb: Školska knjiga.
31. Norris, P. (2005). *Radical Right. Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press.
32. Novinite. Nationalist Ataka Leader: Minaret Will Top Eiffel Tower after Turkey Joins EU. (http://www.novinite.com/view_news.php?id=101662).
33. Partidul Romania Mare. Politica Interna. Partidul Romania Mare (http://www.prm.org.ro/index.php?option=com_content&task=view&id=574&Itemid=84).
34. Smith, A. (2003). *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizama*. Zagreb: Politička misao.
35. Szczerbiak, A.; Taggart, P. (2008). *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Oxford: Oxford University Press.
36. Whitten, G.; Palmer, H. (1999). Cross-National Analysis of Economic Voting. *Electoral Studies*, 18:49-77.
37. Van der Brug, W.; Fennema, M.; Tillie, J. (2005). Why Some Anti-Immigrant Parties Fail and Others Succeed: A Two-Step Model of Aggregate Electoral Support. *Comparative Political Studies*, 38 (5):537-573.
38. Vlaams Belang. The Program. Vlaams Belang. (<http://www.vlaamsbelang.org/57/2/>).

Prilog

Tablica 1.

Presjek glasova za najuspješnije radikalno desne stranke u Europi u posljednjih deset godina

Zemlja	Stranka	Izbori	Postotak osvojenih glasova	Broj osvojenih mjesta u parlamentu
Austrija	Austrijska slobodarska stranka	1999.	26,91	52 (+11)
		2002.	10,01	18 (-34)
		2006.	11,04	21 (+3)
	Slobodarci-Lista Westenthaler –BZÖ BZÖ – Lista Jörg Haider	2008.	17,54	34 (+13)
		2006.	4,11	7
		2008.	10,70	21 (+14)
Belgija	Flamanski blok	1999.	9,9	15
		2003.	11,6	18 (+3)
	Flamanski interes	2007.	11,99	17 (-1)
Bugarska	Nacionalni savez napada	2005.	8,1	21
Danska	Danska narodna stranka	2001.	12	22 (+9)
		2005.	13,2	24 (+2)
		2007.	13,9	25 (+1)
Francuska	Nacionalni front	2002.	11,34 i 1,85	0
		2007.	4,29 i 0,08	0
Mađarska	Mađarska stranka pravde i života (MIEP) MIEP-Jobbik	2002.	4,37	0 (-14)
		2006.	2,20	0
Nizozemska	List Pim Fortuyn	2002.	17	26
	Stranka za slobodu	2003.	5,7	8 (-18)
		2006.	5,9	9
Norveška	Stranka napretka	2001.	14,6	26 (+1)
		2005.	22,1	38 (+12)
		2009.	22,9	41 (+3)
Poljska	Liga poljskih obitelji	2001.	7,81	38
		2005.	8	34 (-7)
		2007.	1,3	0 (-34)
Rumunjska	Stranka Velika Rumunjska	2000.	19,4	84
		2004.	13,6	21 (-63)
		2008.	3,15	0
Slovačka	Slovačka narodna stranka	2002.	3,3	0
		2006.	11,73	20

Izvor: <http://www.parties-and-elections.de/>

Vedran Obućina
Zagreb, Hrvatska
v_obucina@yahoo.com

Extreme Right-Wing Parties and their Variations: Comparative analysis of extreme right-wing parties' programmes in Western and Eastern Europe

Abstract

The main objective of this research is to evaluate variations in the extreme Right in contemporary Europe in order to better define the terminology in use and facilitate the research of radical right parties' phenomenon. Comparative methods used in the research are content analysis of the main strategic documents and secondary literature linked to four radical right parties in Europe: Flemish interest, Austrian freedom party, Greater Romania Party and National Union Attack. Variables used in the research are nationalism, values, attitudes to immigration and integration, economic situation at the time of the first significant success in elections and characteristics of the voting system. The research shows that variations which occur within chosen variables don't allow for only partial observation of the radical Right according to the nature of these parties in Western Europe; specific characteristics of the radical Right in post-communist Europe also have to be taken in consideration. Differences in understanding of nationalism, integration and immigration are remarkable and these variations should be taken in consideration when the overall extreme Right is being researched. The paper also opens up additional space for the research of this phenomenon and the collective evolution of nationalism in Europe.

Key words: radical right, nationalism, immigration, integration, voting systems.

Received in March 2009

Accepted in September 2009